

Hagyjátok Robinsont!

Timár Péter ismét egy népszerű műfajt (zenés vigjátékot) választott, és ezúttal is úgy alakított egy látszólag egyszerű történetet, hogy az mellesken a személyiségroncsoló társadalom nyomorú vágyairól is szóljon. A Robinson több szállal is kötődik Timár előző filmjéhez, a Denevérhez — annak folytatása és egyúttal elenpárja. Csak néhány példa: mindkettő egy megtörtént eseményből (rádió- illetve újsághírből) indul ki, és az otthonkeresés esélyeit kutatja. Míg a Denevér a menekülés reménytelenségével fejeződik be, a Robinson az újrakezdés esélyeit gondolja tovább. A sötétben málló és lakhatatlan díszleteket ennek megfelelően váltja fel a napfényes és lakatlan sziget.

A Robinson Crusoe melletti választás már csak azért is szerencsés volt, mert a regény többször is bizonyította, hogy nagy interpretációs lehetőségeket biztosít — a rousseau-i pedagógiától az Amerika-mítosz továbbéléséig sokan és sok mindenre felhasználták. Ugyanakkor mindig jó üzletnek is bizonyult, hisz eddig a könyv több mint húsz megfilmesítést ért meg. De mindezek mellett — figyelembe véve azt, hogy hol és mikor készült ez a Robinson — más érvek is szólhattak amellett, hogy a rendező ezt a regényt válassza forgatókönyve kiindulópontjául. Adottak bizonyos hasonlóságok azon két kor között, amelyekben a regény, illetve a film a maga aktualitását elnyerhette. (Például belső háborúzatások után kialakuló alkotmányos parlament, a pénznek mint legfőbb és minden mást szétziláló-újrarendező szerepe, a „magányos tömeg” kialakulása stb.) Defoe úgy szötte össze annak idején „a korszak két legkeresettebb „bestseller” műfaját, ... a vallásos intelmeket és a tengerészkalandot” (Cs. Szabó), hogy az eredmény mégis „irodalmon kívülinek” számított. Timár műfajkísérletei is hasonlóan egy kicsit ehhez a módszerhez, hisz olyan jellegű „szórakoztató” filmet készít, amelynek nálunk nincsen stílushagyomány.

Am maga a regény mindenekelőtt kihívás, és az említett filmnyelvi utkeresés, valamint a klaszszikus-optimista Robinson Crusoe „lefordításának” problémája ezen a ponton kapcsolódik össze. Ugyanis a filmnek, ha nem is az egyetlen, de talán a legfontosabb kérdése az, hogy miként lehet egy eszmények hiányától szenvedő, de

ugyanakkor azok jelenlétét nem tűrő korban mégiscsak az eszményekről szólni?

A film keretétül a regény megszületéséhez kötődő legenda szolgál. Eszerint Defoe-nak 1718-ban egy Alexander Selkirk nevű matróz mondta el — némi rum fejében — hajótörésének történetét. Timár ezen „mindössze” annyit változtatott, hogy a matróról kiderül, ő csak egy ál-Robinson. (Talán azért is, hogy a kiválasztottság helyett a néző behelyettesíthetőségét hangsúlyozza.) A legenda ugyan nem igaz, arra viszont kiválóan alkalmas, hogy a rendező megfogalmazhasson néhány olyan alkotói problémát, amelyek korántsem szakmai jellegűek. Mivel a hétköznapiokból egyre nehezebb poézist teremteni, növekszik az igény egy elmesélhető történetre. Egy olyanra, amely az eseménytelenségek (legalább látszólagos) tartalmat ad, az esélytelenségnek pedig értelmet. Egy olyanra, amely azt tanítja, miként kell az elviselhetlent mégiscsak a lehetséges legjobbként elfogadni. Az ehhez szükséges manipuláció legalkalmasabb és legészrevetlenebb eszköze pedig — mint mindig — a művészet. Felteve, ha jól megfizetik. A művész pedig, ha okos és jó üzletember, tudja mivel kell csapdába ejtenie a közönséget: a társadalom korlátaitól megszabadult és önmagát újrateremtő ember eszméjével. A filmbéli két álmot, ha egymásnak ellentmondó és torz formában is, de ez a hiábavaló és örök éhség élteti.

A névtelen matróz a mindenkori társadalmak mindenkori becsapottja, a „létezés balekja”, aki- nek egyetlen lehetőség kínálkozik magánya elviseléséhez és a lázadásra: a részegeskedés. Bűne és kivetettségének oka az engedetlenség — a mindenféle ideológiának való behódolás és az agyonbiztosított konformizmus ösztönös tagadása. Éber álmában kilátástalan helyzete elleni lázadását és annak szükségszerű bukását éli meg. A menekülés képtelenségét és önáltató reményét. Azonban Defoe azért Defoe, hogy ebből a link és száralmas senkiből teremte meg a kor kívánta példaképet. Az ő Robinsonja az engedelmesség apoteózisa. Haszonelvű és önhitt, gyarmatszerző uralkodó, akinek „a világ dolgai csak annyit érnek, amilyen mértékben az ember valóban felhasználhatja őket”. (Idézet a regényből.) A birtoklás és a vagyon megszállotta ő, aki mindenben és mindenki- ben a legyőzendő ellenfelet látja. Jellemző, hogy míg a matróz képzett szigetén nem létezik hierarchia, és még állatokra sem látjuk lőni, addig Defoe Robinsonja a sziget királya és embervadászat közben ismerhetjük meg. (A célélvűséget illusztráló a filmben csak a készülő regény vége elevenedik meg: *amiért* a mű íródik.)

Defoe álma mindenekelőtt arról szól, hogy a matróz története visszafele is igaz lehet. Mindenki előtt ott van az érvényesülés lehetősége, de csak, ha föladja magát. Ezt az árat leplezendő kell az önmagán felülkerekedő (tehát tragikus) ember eszméjét az önmagukat megcsalók komikus heroizmusával felcserélni.

A matróz álmáról beigazolódtott, hogy használhatatlan illúzió. Hogy Defoe Robinsona mit művelt az idők folyamán — a civilizáció nevében —, tudjuk. A történetek igazi vesztesei mégsem a szereplők. (Rokon- és ellenszenv ide vagy oda,

mégis hiányzik belőlük bármiféle bűnbánat és öntisztulási szándék.) Az igazi vesztes az sziget, amely a film végére otthoneremtésünk megcsalott vágya, hazátlanságunk bűnjele lesz.

Ha időközben a helyzet nem is oly tragikus, mint a Denevérben volt, csak épp komolytalanságában egyre reménytelenebb. Ebből a pozícióból nézve a filmet, arra is választ kaphatunk, miért lett a Robinson a válság filmje. Rendező és néző közös válságáé.

Hafner Zoltán

Kulturális krónika

Sargina Ludmilla: Az orosz szimbolizmus természetrajza (Akadémiai) Hosszú éveknek kellett eltelniök, hogy legalábbis sejtészerű tudomást szerezzünk arról, hogy az orosz irodalomnak — amelyre minden korszakban érdemes odafigyelni — voltak olyan irányzatai is, amelyeknek objektív leírását hiába kerestük volna a különféle kézikönyvekben. Mintha nem létezett volna szimbolizmus, impresszionizmus, expresszionizmus. Csak az utóbbi években derült ki, hogy értékes és fontos avantgárd törekvések, kiváló írók és művészek vegetáltak a felszín alatt, s éltek ennek az irányzatnak rangos előzményei is. Ezekről rajzol képet forrásértékű könyvében a szerző. Alig, homályosan, félbe-szerbe ismert kor és művészei elevenednek meg műve lapjain, lehetőséget adva arra, hogy műveltségünk — nem a saját hibánkból meglévő — ismeret-hiányait eltüntessük.

Déry Tibor: Börtönnapok bordaléka (Műzsák) Ha már homályos korról szóltunk, némi röstellkedéssel kell elmondanunk, hogy közelmúltunk történetének is vannak ilyen pontjai. Ennek főként az a magyarázata, hogy gondos kezek sokáig óvták azokat a dokumentumokat, amelyek segítettek volna alaposabb ismeretben, s nehogy engedjünk a kísértésnek, el is zárták őket. Déry Tibor, aki az 1945 utáni magyar irodalom egyik igen jelentős alakja volt, börtönbüntetését töltve vetette papírra önéletrajzi jegyzeteit, a Kelevéz Ágnes által gondozott könyv azonban nemcsak ezeket tartalmazza, hanem kiadatlan beszédeiből és fontos leveleiből is válogat. Az önéletrajz elsősorban bevallot-

tan személyes jellegével ragadja meg az olvasót, múltbéli nyomozásnak lehetünk tanúi, melynek során gyakran mintha ismeretlen földrészen járnánk, s döbbenet eszmélünk rá, valahonnan mégis ismerős ez a táj, ez a vidék, ezek az emberek. A díszletekre azonban jórészt ráakódott már a feledés pora. Déry kicsit ironikus stílusa különösképp azokban a részekben érvényesül, amelyekben író társairól, barátairól rajzol eleven képet. Kiválóan tájékoztatnak a Botka Ferenc által írt jegyzetek. Ezért is fogadtuk elképedéssel a kiadónak azt az ötletét, hogy a naplót „népszerű”, tájékoztató adatok híján lévő kiadásban is megjelentette. Az ismeretterjesztésnek igazi bravúrja...

Dr. Lakatos István: Németh László betegsége és halála (Új Forrás füzetek 5.) Németh László tekintélyes mennyiségű rajongói bizonyára örömmel olvassák a nagy hozzáértéssel és szeretettel megírt könyvet, melyet kitűnő képanyag tesz teljessé. Túlságosan rövid itt a hely ahhoz, hogy belemenjünk az életmű nyitott kérdéseinek tárgyalásába. Bizonyosnak látszik, hogy a minőségeszmény, mely az író életművének egyik központi mozgóatója volt, nagyon időszerű napjainkban is, s nem kevésbé vonzó lehet az a szellemi nyugtalanság, kíváncsiság, hódító szándék, mellyel Németh László a világkultúrában kalandozott, a hazai közgondolkodást gazdagítandó. A tájékozatlan olvasó bizonyára elcsodálkozik, hogy e határozottan gondolkodó, mindig célszerűen eszmélkedő író mennyire sebzékeny volt, milyen nehezen viselte el a kritikát, amelyet valóban a szívére vett, bántást,